

РАДОВАН ЈОВАНОВИЋ :

ПЛАНИНА и ШУМА
у
РЕЛИГИЈИ и ЛИТЕРАТУРИ

— ПРЕДАВАЊЕ —



J.U. NARODNA I UNIVERZITETSKA
BIBLIOTEKA "DERVIŠ SUŠIĆ" TUZLA

РАДОВАН ЈОВАНОВИЋ:

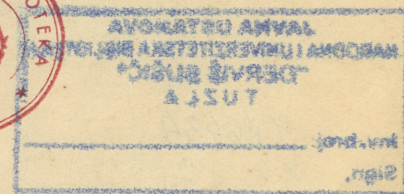
NARODNA BIBLIOTEKA
TUZLA

Inv. broj

ПЛАНИНА и ШУМА у РЕЛИГИЈИ и ЛИТЕРАТУРИ

— ПРЕДАВАЊЕ —

Цена 10.— Дин.



ШТАМПАРИЈА Р. СЕКУЛИЋА, ТУЗЛА 1926.



J.U. NARODNA I UNIVERZITETSKA
BIBLIOTEKA "DERVIŠ SUŠIĆ" TUZLA

„О, шуме моје пуне,
вољене моје шуме!
Ваша душа зна и уме
сав мој бол да разуме.
Кад измучена, врела,
бледа и сетна чела
припијем уз стабло
тело
и дрхтава ми
уста,
тад шума цела густа
осећа мој дубок бол . . .“

Јела Спир. Савић

CENTRALNO

Inv. br.

PROJISTENO

INV. PROJISTENO



JAVNA USTANOVA
NARODNA I UNIVERZITETSKA BIBLIOTEKA
"DERVIŠ SUŠIĆ"
TUZLA
Inv. broj: 0086434
Sign. 2282

JOVANOVIĆ R. Plamena

Госпође и господо!

Има један осећај, урођен и заједнички свима људима од Адама па до последњих поколења — осећај страха, који је произишао било из човекове навике, „да свим појавама па чак и својим страстима даје облик натприроднога“ 1) — било из свести, да је људско сазнање непознатог уско и ограничено. Дуги низ година откоко се пише човекова историја, стоји он пред сфингом живота, упира очи пут небеског свода, и молећи пита, и питајући моли:

„О, разрешите ми загонетку живота,
Ту премучну, прастару загонетку!..
Реците ми, шта означава човек?
Откуда је дошао? Куда иде?
Ко станује тамо горе на златним звездама? 2)

И пита и моли јадни човек, али без одзива. Упорно шуте небеса, и, док време поред њега несмиљено тече, он је данас онде, где је био јучер, а сутра ћемо га видети на данашњем месту. Спорије од спушта мили човечанство напред. Али то не смета, јер је људски дух, по природи својој, инквизитиван. Он тражи, он испитује не обазирјући се на моменталне неуспехе. И данас људска рука, јаче, можда, него икад, куца на врата васпоне:

Кроз бескрај наша одјекује луна,
кроз бескрај девет небеса,
а врата не отвара нико —
и неће их отворити нико! 3)

Ни религија, ни наука!

- 1) Рекли: Планина.
- 2) Н. Heine : Die Fragen. (Превод по Н. Велимировићу).
- 3) Сибс Милчџи: Књига са седам печата. („Мисао“ 66).



Скрушени усклик доброга верника :

„Велиј јеси, Господи, и чудна дјела Твоја, и ни једино же слово довољно будет ко пјенију чудес Твојих !“
резултат је верског истраживања.

„Дуге дане, ноћи — дуге године
међу учене књиге скривао сам лице.
И што више читам и што роњам дубље,
по мом путу више трауле су зубље,
Данас, где ме брига пуна тишти чела, —
ступам као спавац преко свиета биела“.

јада се учени човек са тринаест свршених школа. 1)

Ово лутање, па скептицизам и из њега рођена резигнација мисаоног човека на почетку XX. столећа, коју је, успут поменуто, већ давно изразио и седамдесетогодишњи старац мудри Сократ речима : „Сад знам, да ништа не знам“ 2), и на којој је Гете изградио свог генијалног „Фауста“, омогућује нам да наслутимо духовну снагу једног примитивца у време његова првог умовања. Не могавши, ни из далека, расплести гордијски чвор, чије му се решење неумољиво наметало, он је створио веру у неко више и разумније биће, које свим тим у-
правља. Прва философија била је, дакле, и прва религија, а састојала се у обожавану природних сила и појава, разних предмета, а међу њима и географског објекта — планине. Постанак њезина култа црта нам Рекли овако :

„Гледајући вулкане, како цепају земаљску кору као ветрови кишом исплакану крпу, како бљују лаву и разливају ватрене реке по усталасану земљишту, како засипају пепелом читаве области и траже небројене жртве у људским животима, он пада нижице пред њима, већ и ради самог ужаса. Вулкан прождире — вулкан је бог. Становници питомих крајева обожавашу свој завичај ради удобности, коју им је пружао, а насељеници водом сиромашних предела клечаху окренути снежним пољанама суседних гора, са којих им силажаху сребропени потоци.“ 3)

1) E. Arnold : Čeznuća i maštanja.

2) Л. Н. Толстој : Сократ, грчки мудрац.

3) Е. Рекли : Планина.

С развитком човечанства, осећају страха придобао је осећај лепог и узвишеног, и ово троје утврдило је култ планине тако, да су, како то Рекли згодно опажа „скоро сви народи, од почетка повесничких времена гледали у планини неко божанство, или бар смештали на њу боговске престоле, који час провириваху, час се скриваху иза несталне завесе од облака. За планине везиваху они постање своје расе, своје традиције и бајке; с њих им је силазио обећани Месија, и најзад у њима су гледали остварење својих снова.“ 1)

У планинама централне Азије траже научници колевку аријских народа. Веде, свете књиге стародавних Индуса, славе „осамдесет и четири хиљаде златних планина“, међу којима као велича дијадема сјајним небом блиста својим вечно белим, девичанским снегом, људском ногом још ни дан-данас нетакнути Гаурисанкар. Кинези, „народ средине и небескога царства“, величају у својим песмама планину Тај-Чан нада све остале. „Заслуга је Тај-Чана колико и заслуга неба. Он је господар овога света, он сакупља облаке и шаље нам кишу, он одлучује о рађању и смрти, о срећи и несрећи, о слави и срамоти.“ 1) У Вавилону, оскудном узвишењима, заменила их је из Библије позната облакодерна вавилонска кула, храм, за који песник вели :

„И највеће брдо, с подножјем од гранита,
могло му је дати само по један камен.“

У Египту, из истих, ваљда, разлога, дизаху самодржци фараони своје пирамиде. Јерменин се поноси Араратом, на којем се, по предању, за време потопа, зауставио Нојев ковчег и спасао се људски род од пропасти. Сион (Џејлон), „врт Индије“, има свој Адамов Врх, на који се, веле, пењао, и трагове својих стопа оставио наш праотац, док Јапанац, опет, тврди за свога ватрометног Фуџијаму, да је то планина којој нема друге. „Јеврејски пророци, у својој верској несношљивости, чувајући љубоморно традицију о „изабраном на-

1) Е. Рекли : Планина.



роду“, проклињаху често „висине“, на којима њихови суседи наместише своје кумире. Али судбина је, ваљда хтела, да Мојсије прими законе на гори Синају, Илија да на гори разговара с Богом, а и Исус Галилејац проповедао је на гори, на којој је био разапет, с ње се узнео, и, по пророчанству, на њу ће се спустити кад поновно дође, да изрекне народима последњу правду...“¹⁾

Почасно место у историји обожавања планине заузима — Олимп. „Као што је мала Хелада постала родиољом људске и светске лепоте“, вели Рекли, „тако је и троглави Олимп, истичући се над околне висове мамио племена плодношћу свога подножја; а господарећи теснацима, кроз које су морали проћи многи народи постао им је огромним каменом биљеом на њиховом далеком и непознатом путу“... „Ја сам Олимп“, вели једна грчка песма, „славан у свако доба и чувен међу народима; четрдесет и два врха начакана су на мени, седамдесет и два извора теку кроз моје гудуре, а на мом највишем врху столује Зеус, отац богова и људи.“

Но с развитком философије тамни слава окупних богова. Прометеј, представник светла, које је озарило људски ум, налази свога Херакла. Родила се Сумња, претеча Истине. Њој није било тешко пољубити веру у богове, те просте замисли људског ума, који је у схватању и усавршавању извргнут променама. Већ под крај VI-ога столећа пре Христа јадикује грчки лирик Теогнис, како нико више не поштује богове. Човек је у ери Götterdämmerung-a, сутона богова.

Мру бози! Чудно, како брзо бл'једе
Те сјени, што их страх и варка спреде!...²⁾

Мру бози, а на сондиран терен долази Христос.

Народи, који су примили и примали Христову науку не могоше преко ноћ покидати све везе са својим идолима, међу којима се истиче и рељеф планине. „Нестало је, истина, оног старинског поштовања, али човек још

1) Е. Рекли: Планина.

2) S. S. Kranjčević: Izabrane pjesme. (Zadnji Adam).

и сад са страхом проходи сеновите шуме. Ветар, чију је хуку и цвиљење слушао, још бејаше за њега глас прогнаног бога. Под кором дрвета скривена су му била неприродна бића, а сок дрвећа држао је за проливену божанску крв. У старој Бретањи, у поодмаклом средњем веку, могао се човек, у несташници свештеника, исповедити и под дрветом. Гране су га слушале и њихово је шуптање носило на небо последњу молитву самртникову“.¹⁾

Црква је или анатемисала или из тактичних разлога трпела та прогнана божанства. Веру у њих окрстила је она празноверицом, чији се круг сваким даном све више сужује и граничи легендама о ратницима и пророцима светлијих дана, који нису умрли, него, скривени у каквој планинској пећини, вековима чекају свој дан. Опште је познат мит о Фридриху Барбароси, о Марку Краљевићу као и о несрећном борцу за старе хрватске правце Матији Гушцу. Ипак је најлепши међу свима онај о тројици Швајцараца. И они, чекајући свој дан, спавају; и они сневају, али не о крвавој слави као грозни Барбароса, представник германског империјализма, већ о слободи, али не једнога народа, као Марко и Губец, већ о слободи свих потлачених. „Од времена до времена диже се један од њих, разгледа свукуд унаоколо, враћа се и с болом у души јавља друговима: „Још не! Још не! Људи су још завађени, а ишчекивани велики дан прилично је далеко“. Али време, оно силно време што куле низ Котаре гради и разграђује, учиниће да човек проговори језиком слободе. Његов дух оборио је силнике Зевса, Јупитра и Перуна с њихових пиедестала у пећински мрак; он је и с планине скинуо вео тајанствености и позвао њезине поштоваоце да ступе у њу слободним кораком.

... И тако, наместо намргођених богова, уселио се у њу човек, да је, како то Рекли каже, „воли ради ње саме; ради њезиних поносних и благих црта лица, које

1) Е. Рекли: Планина.



сунце обасјава и онда, кад смо ми у тами; ради њених снажних плећа, обременених снегом и ледом; због њених падина, пуних разноврсног дрвећа и ишараних долинама, потоцима, водопадима, плавим језерима и питомим ливадама; па најзад због њене зелене и жуте маховине, у којој трепери разнобојно камење као сузе, које прокапаше неком божанству, кад је с њених врхова угледало пороке и јаде људске.“ Он је обожава, али не од страха, већ као део оне исте божанске материје, од које је и сâм изаткан. А из тога осећаја сродства потекли су многи други мање и више лепи и узвишени, које он за њу веже, и од којих ћу вам овде изнети најмаркантније као обележје једне нове фазе у култу планине.

Почећу с најнижим.

Прост, а леп опис пошумљене планине наћи ћемо код многих писаца, уплетен чешће у какав мотив. Но најлепшим учинио ми се ипак овај у легенди Вл. Корољенка: Шума шуми.

„Шума је шумела

У тој шуми био је увек раван и отегнут шум, сличан одјеку далеких звона, миран и нејасан, као тиха песма без речи и као магловита успомена из прошлости. Тај шум није никад престајао, јер је то била стара и густа борова шума, коју никад није додирнула секира или тестера трговца. Високи стогодишњи борови с моћним црвеним стаблима стајали су намрштено, као суморни ратници, саставивши у висини своје густе зелене врхове. Доле је било тихо; мирисала је смола; кроз застор борових игала, којима је била посута земља, избила је свежа папрат, раширивши своје богате фантастичне ресе, и стајала непомично са својим мирним лишћем. У влажним угловима изникла је зелена трава са високим стабљикама; бела детелина повила је своје тешке главице, као у тихом заносном умору. А у висини, без краја и без прекида, чуло се како хучи шума, као да тихо уздише старо борје. . . .“ 1)

1) Вл. Корољенко: Шума шуми. . . .

У „Писмима из Норвешке“ Гђе И. Секулићеве налази се неколико срећно пробраних и мајсторски изражених планинских пејзажа. „Скандинавске планине“, каже она, „обилују шумом, али не могу да сакрију печат севера, т. ј. да су никле у земљи где у корак с најмекшом питомошћу иде најокрутнија суровост; где нема ничега што је помиловано, а неударено.“

Само по један пример јесенског и зимског „шти-мунга.“

. . . . „Идемо даље, а са нама иде жута и црвена јесен. . . А лишће једнако пада, свечано, тужно, као све што се на расстанку чини. На све стране је клонулост; млака, блажена клонулост, у којој издишу безгрешна дрва. . . . Звонкасто се њихају листићи на сухим петелкама. . . један полети, па онда тренутак чекања, затим се крену и други, ко зна, можда за оним без кога не могу

. . . . А шума зебе, ћути, не миче се, носи терет и спава. Грдна дрвета стоје као укроћени горски дуси којима су страшне количине снега згњечиле срца и главе. Снажне и крупне гране, научене да грчевито исправљено гледају право у срце сунца, сад се изврнуле, обориле и земљи окренуле. У дивљим, очајним, молећивим искрушеним позама стоје укочено под тешком одором снега и немају снаге да се стресу и отресу. Са доњих, осушених гранича висе дугачке ледене клице од старог сребра, а између стабала грдни наноси снега стегли су белим ланцем целу шуму. . . И у сваком је дрвету једна смрзнута визија, укочен облик неке тихе туге; а у сваком затрпаном дрвету ућуткана је једна хармонија. Спавају дрвета, отежале им душе од снова. . . .“

Оцртавајући један део чувеног масива Јотунхејма износи нам списатељица-сликарка пред очи сву дивљину и голотињу, али и величајност високих гора.

„То је венац од десет огромних стена, са грдним котловима пуним снега, по чијим боковима висе скоро усправно тешки глечери, пуни чистих плавих пукотина и, веројатно, због наглог кретања, испрепунци и иски-



дани. И кад јако блесне сунце, онда се виде само циноовски бели зуби, а између њих цветају црвене и љубичасте руже мрза и пња.

А из непрегледних белих региона искачу фантастични каменити шиљци, танки и високи као врхови готских торњева, као обелисци, или као игле, и утварасто се црне, јер на њима не може да се задржи ни мрвица снега. Око њих вијају се облаци и цепају се међаве, и куљају оне страшне количине снега, ксје као у какав циноовски гроб затрпавају свих десет висова...“ 1)

Даљни један опис, с разумевањем шумаина говора даје нам Словенац Јанко Крсник.

„Ах, дивно је горе у шуми, у мрачном затишју под великом стеном. Свуда унаоколо стара дрвета : храстови и смреке, неколико гранатих јела, а стену је прекрила дебела, јака буква.

Каткад је био тамо чудан разговор, нарочито увече, кад је хладат ветар дувао кроз грање. Ишао сам тамо, да слушам и да се смејем суровим шалама старог од мрза испуцалог храста, који је косматом, маховином обраслом граном покушавао да милује витку јелу поред себе. Савијала се тамо-амо, а кад би се сагла у страну зашуптало би нешто горе у полусувој храстовој грани; чуло би се као јечање болесног, хромог старца, а по осталој дружби унаоколо ишло је шумљење, слично злобном подсмеху. Да, да, смејали су се крутом заљубљеном старцу, који им је одговарао грубим досеткама. И огромна буква на стени смешила се, и ако јој завист и љубомора нису дали да се одобровољи.

„И ако угинем, на тебе ћу се сурвати, ти лицемерна лутко“, сиктала је буква претећи јели. „О, само чекај, скочићу са стене, изгребаћу ти глатку кожу и ишчупати неколико праменова косе теби, умиљата напетићо!“

И заиста, стајала је на стени као да прети. То ће бити пад, кад се она буде сурвала, и јела ће бити срећна, ако дадне само мало коже и неколико грана.

*) Исподора Секулић: Писма из Норвешке.

Али буква је тврдо прирасла за стену, и јела не мора ни да се обрће на њен гнев. Па зато се мирно и отресала храстових загрљаја; тамо горе, горе је она чезнула...“ 1)

Сликовит планински пејзаж, измену питоме и дивље романтике, спојену с идејом лава у кавезу, опевао је А. Пушкин у песми

Кавказ.

Пода мном је Кавказ. На висини тој
Сам сам више стена где се стрмен чини;
Орао, дигнув се с виса, у даљини
Непомично лебди к'о наспрамник мој.
Одавде ја видим рађање потока
И усва грозних размах првог тока.

Пода мном облаци мирно миле траг.
Бацајућ' се кроз њих брује водопади;
Под њима је стење што громаде гради;
Ниже, мах је кржљав и шипражник наг. —
Даље су већ шуме, нуде хладе своје,
Где јелени скачу и птичице поје.

Тамо у брдима већ је људски рад.
Пентрају се овце уз травне стрмине
И силази пастир у живе долине,
Где Арагва јури кроз обалски хлад,
Где се дању хајдук у кланцима скрива
И где Терек пени — свирепо ужива.

Пропиње се, урла, к'о звер када млад
Смотри где-год храну из жељезне клети;
У немоћној срцби обалама прети
И плуска по стењу вал му — страшна глад.
Залуд! Хране нема, радост није позн'о,
Јер гомиле неме њега гуше грозно. 2)

*

1) Ј. Крсник: Сеоске слике. (Рођеница, у преводу П. Стевановића)

2) Р. Ј. Одавић: Звуци руске лире.



„Из историје прошлости сазнајемо“, вели Рекли, „да је свака природна граница између два племена, као висораван, планина, пустиња или већа река, била уједно и њихова морална међа. Тако је на пр., човек с једне стране планине био за онога с друге потпуни туђинац. Међу њима се дизао невидљиви зид, подигнут мржњом и презрењем. Тек би се по који добродушни пастир узвисио над остале и срцем умео прећи преко големих препрека од стена и снегова. Једна стара народна песма из Пиринеја слика нам победу тог осећаја над природом и овешталом традицијом народне мржње :

„Спустите се, планине! Долови, узвисите се,
Да видим, где су ми мили и драги!....“

И наш народ има zgodних и доста значајних песама о природи, у којима се огледа његово развијено осећање за њене лепоте. А нарочито се истичу лепе песничке слике, кад је реч о планини. Посве разумљиво У њу је он сместио своја поганска полу-божанства : виле и бауке ; у њеним збеговима налазио је он уточиште у хајдучко доба ; по њој су му посејани споменици светле прошлости : куле и манастири ; и најзад он још и данас с њоме разговара као са живим и разумним бићем, сестрими је, а каткад и проклиње, већ према приликама.

„Планино моја плани о,
Планино, моја стари о!
Често сам тобом ходио,
Хајдучке чете водио
И старе мајке цв'јелно.....“,

кличе јој у боју окорели четник.

„Еј, да Бог да, зелена горице
Усахнула од врх до корена!
Што у тебе хладне воде нема,
Да напојим и себе и коња?....“ —

анатемисе је жеђу измучени витез са Тимока.

„Гором језди Краљевићу Марко,
Гором језди, а гори бесједи :

— Ој, Бога ти, зелена горице,
Не кријеш ли у себи јунака,
Који би ме с братом саставио ? 1) —

Дао би се сплести леп венац планина, за које нас веже било усмена било писмена народна традиција. Издвајам само најпознатије :

У *Мирочу* рече се виле, посестриме Реље и Милоша. На *Шари* пасео је стада Милош Војиновић, онај несебични јунак, што се, и незван, крену у сватове Душану Силном, „да се цару у невољи нађе“. На *Гвозду*, умирући од братске руке и великодушно праштајући, несрећни Петар Свачић, последњи краљ хрватске крви, дигао је у вис чудан пехар са још чуднијим пићем — мједену кацигу „са три капи срца, до три сузе“, и на здравио заблуделом и поробљеном хрватском народу :

„Да Бог да, после дугих љета
Слободом цвала земља света!“ 2)

И чуло га небо. Далеко, чак горе на северо-западу од Гвозда, стере се данас његова ослобођена и проширена Отаџбина, којој горди *Трилав*, као огромни камен-међаш, бележи границу националних аспирација. У *Урвини* се смирио бунтовни дух краљевскога сина Марка. Раступила се *Стубичка Гора*, да прими у своје окриље најсимпатичнију личност хрватске историје, селџака Мату Гупца, а једна пећина на *Романији* и данас нам прича о хајдуку Старини Новаку. На *Ловћен* је легао Владика Раде, а Бранкове се кости смирише тек на дивном *Спражилову*. За *Требевић* и *Јахорину* прикопчава народни песник златном копчом врела срца стидљивих љубавника.

Сви велики људи страсно су волели природу. Срасли с њом, научише да, без муке, читају ту отворену књигу живота. Једне је она, шта више, и изградила до савршенства, па јој, с правом, приписују своју величину.

- 1) Д-р В. М. Јовановић : Списке народне песме, Антологија.
- 2) August Šenoa : Smrt Petra Svačića.



Такав је случај са Христом, па и с његовом најуспелијом имитацијом Св. Фрањом Азишким. 1) Граф Алексеј Конст. Толстој вели на једном месту своје биографије: „Мојој наклоности поезији много је припомогла и околина у којој сам живео. Ваздух и наше велике шуме, које сам страсно волео, оставише у мени дубок траг, који је био од утицаја на мој карактер и живот.“ Стога се у његовим радовима чешће сусрећемо с природним објектима, за које он веже своје најимтимније осећаје. Тако, на пр.:

Од секире оштре бреза рану стекла,
По сребрастој кори суза јој потекла!
О, не плачи, брезе, чему туга, сета?
Рана није смртна, проћи ће до лета.
Дичићеш се опет, лишћем овећана —
само боно срце не лечи се рана...“ 2)

Много је боних срдаца, много људи чији живот, како то песник вели, „мили као мутан поток после кише“ 3), много је несрећника који су осуђени на вечну чамотињу, а да често не знају ни судију ни образложење своје осуде. Величином својих болова неки се од њих издвајају као примери страшнога проклетства, којим су проткани и људи и ствари. Кријући дубоко у себи своје јаде, изграђују они и дају себе за другог. Тој монотонији и проклетству није се отело ни дрвеће. Сиче тај обрађује Јован Дучић у песми:

Морска врба.

Сама врба стоји над морем на стени,
Распледа је косу зелену и дугу:
Наличи на нимфу коју су проклели
Да постане дрво и да шуми тугу.
Слуша песму гора, када јутро руди,
Атонију воде у вечери неме;
Непомично стоји тамо где све блуди:
Облаци и ветри, таласи и време.

И ту шуми с њима, дајући полако
Мору коју грану, ветру листак који
И, ко срце, себе кидајући тако,
Тужно шуми живот. — Сама врба стоји. 4)

- 1) Е. Ренан: Живот Исусов.
- 2) Р. Ј. Одавић: Звуци руске лире.
- 3) С. Пандуровић: Оковани Слогови.
- 4) Ј. Дучић: Песме.

У нашем апокрифном спису, „Чудотворна сила Св. Сисоја“ налазимо неко тумачење ового проклетству Св. Сисоје, прогонећи врага, који је био уграбио и пождерао шестеро нејаке деце сестре његове Мелетије, „у путу прво напје на врбу, па је запита: — Не виде ли ти откуд, дрво божје, је ли прошао овуда ђаво, бежећи с дететом у устима? — Врба је видела, али се чинила невешта, па рече: „Нисам, богме видела.“ И Сисоје прокле врбу говорећи: — Ој, ти врбо, проклета да си, цветала, али плода никад не донела!“ — 1)

Слично се божанству замерила и јасика. Несрећом њезином позабавила се како народна тако и уметна књига. Народну бајку о јасици интерпретирао је код нас Вој. Ј. Илић. На једном чистацу шуми уклето јасика и

Она прича: Било ј' давно.
У минуло доба тавно.

Ја сам лепа мома била,
И сурова, као вила.

Ја љубити нисам знала,
Нит' сам коме руку дала.

Бог ме зато — она збори —
У јасику младу створи

Тако трајем од вајкада,
Тако шумим још и сада.“ 2)

Побожни немачки песник налази посве други разлог њезину вечном немиру. Он вели:

„За време онога кобнога часа, када је наш Господ вишио на крсту разапет, пролазило је неко чудно трзање и дрхтање кроз целу живу природу.... Сунце је стало, животиње се посакривале. Високи кедр на Ливану жубораше у потмулом и језовитом хору.... — Ах, свршено је с њим — шапутала је жалосна врба у Вавилону, сагињући своје гране чак до воде у Еуфрату.... Винова лоза лила је горке сузе, перуника се оденула у црнину, а кипарис је одлучио да ће, за успомену на овај час, стално пребивати над гробовима..... Само јасика, високо

- 1) Сан Матере Божје.
- 2) Вој. Илић: Песме.



и охоло дрво, стајала је на Голготи, равнодушна према свему томе. — Шта нас се тичу — говорила је, — твоје муке, кад смо ми, дрвеће и цвеће, чисти и кад нисмо грешили! — Али Астарот, анђео смрти, узео златни судић са крвљу Спаситељевом и сасу је у корен охолое јасике. Задрхта несрећно дрво, његово се лишће опусти. Никад се више не поврати мир у грање њено. И кад је све унаоколо тихо и мирно, трза се и дршке лишће јасике.....“ 1)

Јединствено редак осећај туге и милосрђа за обојеним дрветом пружа нам балада некога Апопумис-а у цртежу животне борбе. На пустом вису укоренио се стари бор, на похлепно сиса крв и сокове љутога камена и испуцале земље. Бори се за опстанак. Оздо, из села, попео се други борац за насушни хлеб — сиромашни дрвосеча и почео да га пили.

.... „И зупци тестере све су сржи ближе....
Подрхтава стабло.... Са игластих грана
Преплашена птица из гнезда се диже —
Смолне сузе теку из заданих рана....“

У песми „Мртви борови“ покушао је код нас да изрази нешто слично овом М. Мирон. Писац стоји на Романији, после битке, на ограшју љутом, и боно завичује:

„И ви сте пали, борови моји,
у крешеву ломном,
и лежите мирно к'о хероји силни
по разбоју бојном!....

Крупне сузе теку низ груди вам голе
од задњих трајаја, болова чемерних.
А тела вам мире од мирисне смоле
као душе добрих пријатеља верних.

Хоћете л' ме икад, ко у дане сретне,
пелуднијем златним посипати прахом,
а ја грлит' ваше четињаче цветне,
љубит' скерлет цвет вам опојнијем дахом?

Ал' гором одјекну све тихо и тише:
Ах, никада више, ах, никада више!“ 2)

1) Венац, књ. VIII, св. 1., од I-IX-1922.

2) М. Мирон: Заратустрин рат.

У „Пану“ Кнута Хамсуна најизразитије је истакнута љубав човекова према планини као и однос његов према њој и природи уопште. Преводилац тога дела наговештава нам већ у предговору сву ону љубав према великој Мајци, која ће у току читања да набуја и преплави обале нашега срца. „Јунак романа Томас Глан живи на подножју велике планине у усамљеној кућици, иза које се простире огромна шума. Он је непрестано или на врховима брегова или у шуми или на мору. Њега занима: шума, птице, лептирови, поточић, шуштање воде, хујање ветра, па чак — трула гранчица, коју он дуго држи у руци, огледа је и лагано спушта на земљу. 1) Једнога дана, кад је, после одуље болести, опет походио своју шуму, забележио је он у свој дневник ове ретке:

„Први дан у шуми....

„Све су животиње прилазиле мени и загледале ме. На лишћу су стајали гундељи, а по стазама милеле бубе. Лепота шуме час је јаче час слабије обумирала моја осетила. Плакао сам од љубави и до лудила се радовао. Сав сам се у захвалност претворио. Мила, добра шума, кућо моја, доме божји! Говорим ти што ми је душа препуна... Станем, гледам на све стране и плачући изговарам имена птица, дрвећа, камена, траве и мрави; гледам свуд унаоколо и све по реду именујем. Ослушкујем, да ли ме когод није чуо. А онда гледам горе у планину и мислим: „Да, да, сад ћу ја доћи“, као да одговарам на позив. Тамо високо, високо леже соколови птићи, ја сам знао где су им гнезда. И мисао о соколовима, који се високо у планинама гнезде, далеко је одвела моју машту“....2)

Листајући даље његове записке, читамо на једном месту и ову химну северњачкој ноћи у шуми.

„У девет сати сунце зађе. На земљу се спусти беличаста тама. Неколико звезда светлуца. После два сата појави се месечев срп. Ја лутам по шуми, с пушком и псом, потпаљујем гомилу гранчица — светлост моје ватре

1) С. Глишићева: Предговор „Пану.“

2) К. Хамсун: Пан.



светлуца између борових стабала. Безумна, силна радост заигра у мени, кад помислих о месту и времену.. И говорим: људи, животиње и птице, ја подижем чашу у славу једне једине ноћи у шуми, у шуми. Пијем у славу таме и шапата божјег међу дрвећем, у славу прости, миле и хармоничне тишине што допире до мојих ушију; у славу зеленог и жутог лишћа. Пијем у славу најмањег знака живота који чујем, у славу њушке што фркће у трави и пса који њуши земљу. Бурна здразица дивљој мачки, која полегне трбухом на земљу и спремна је да скочи на врапца у мраку -- у мраку. Пијем у славу милостивог мира који влада на земљи, у славу звезда и месечева српа — јест у славу свих!...

„Хвала за осамљену ноћ, за брда, мрак и за шуштање воде — она бруји у моме срцу. Од свег срца захваљујем за свој живот, за дисање, за срећу што ове ноћи живим. Послушај на исток, послушај на запад — ама слушај! То је вечни Бог! Ова тишина што ми на ухо шапће то је ватрена крв саме велике Природе, Бог који дахом својим очисти сву васиону, па и мене. О, кунем се бесмртном душом својом, је сам захвалан за то што овде седим....

„Тишина је. Борова шишарка потмуло удара о земљу. „Пала је борова шишарка“, мислим ја. Месец је одскочио високо, ватра пламуца из огорелих угарака и хоће да се угаси. У дубоку ноћ ја се враћам кући....“¹⁾

У овим до сад цитираним литерарним радовима поменутих писаца додирнуте су планина и шума директно, било као целина, било као *pars pro toto*. Али има случајева, а ти нису ретки, где су оне предметом алегорије, да би се тим јаче акцентовало нешто, о чему се или није смело отворено изражавати, или, изражено у фигури, јаче дејствује.

Слобода и љубав најзахвалнији су, стога најчешћи и опет вечно нови песнички мотиви.

Слобода је највеће добро човеково. Њу не даје небо, она ниче из крви. „Слобода отвара народу очи, да позна своје мане и да их лечи. Слобода му даје

^{*)} К. Хамсун: Пан.

прилике да позна своје врлине, те да их развија и залаже у радњу, којом челичи своју снагу, унапређује своје умно и физичко благостање, да собом и у сарадњи са осталим народима, примиче цело човечанство цели, која му је Богом намењена. Све оно чиме се дичи и поноси данашња образованост, а посебице, да речемо, све оно што је утврдило веру, облагородило обичаје, распрострло љубав и побратимство међу људима; што је унапредило и усавршило данашње науке; уостручило и изоштрило вештине и занате; разгранало трговину и светски обрт; једном речи: све оно што је подигло човеково достојанство, окрепило снагу народа — све је то плод човекове слободе, народне слободе!¹⁾ Зато великани свих времена збуре о њој с дужним поштовањем. Силници опет свих народа настојаху да је угуше. Ни говорити ни певати о њој није се каткада смело. Па ипак, у славу њену испеване су највеличајније песме, изречени најватренији говори и у одбрану њезину проливане реке крви и написани небројени томови. Дубровчанин И. Фр. Гундулић у драмској слици „Дубравка“, подигао јој је код нас споменик аге *perennius*. Ту је алегорија нашла плодно тло. Његов „Рибар“ кличе:

„О, Дубраво, славна свима
у уресу слободному,
липеа ти си момем очима,
драга ти си срцу мому.

У веселој овој сјени
од честитих твојих грана
провести је мило мени
дио најдражи мојих дана...“²⁾

Максим Црнојевић, јунак истоимене трагедије, враћајући се из туђинскога Латинлука и угледавши свога старог знаца: један стеновити пропланак на домак Жабљака, поздравља га заносним речима:

„Висока горо, света планино,
Висока горо, древна старино
У древности подмлађујућа се...

1) Принц Петар Карађорђевић: Увод у дело Ц. С. Мила: О слободи.
2) И. Фр. Гундулић: Дубравка.



Висока горо, света помено,
Кодевко тврда снова механих,
Што млади некад негова ми век
Висока горо, стено вечита,
Окамењена српска веро ти,
Сведено небо што подуширеш,
Да не побије твојега божјег гнев...
Непонижена моја сирото,
Благодат ми је поздравити те! 1)

Уз познату песму „Шлеске шуме“ Петра Безруча, барда са Бескида, 2) патриотску тенденцију има и симболична песма „Секу шуму“ од Глафире Адолфовне Галине — Ајнерлинг, сликарице лепота сиромашног руског северњачког пејзажа. Написана је у доба познатог студентског покрета у Русији у години 1901., и стекла је светску популарност ради топлоте, којом црта страдања дивних синова подземне Русије, и ради вере у победу њихове праведне ствари,

„Секу шуму — младу, нежну и зелену...
А старе се једе понуриле брижнито,
Па, препуне тешких, неразрешних мисли,
Ћутке гледе небо, немо, недостижно.

Секу шуму... Да ли што прошумље рано,
Што природу буди и у зору води?
Што је бујним лишћем зар певала смело
О сунцу, о срећи, и о њој — слободи?

Секу шуму... Ал' ће земља семе скрити:
Године ће проћи, моћ живота даће,
Да порасту бреге к'o зелене стене,
Да поновно тује над гробницом браће. 3)

Поред романа „Сува грана“ Словака Урбана Вајанског, 4) где је оцртано умирање словачког елемента пред мађарском најездом, Пољакиња Марија Рођевичевна у свом „Девајтису“ истиче оно узвишено пожртвовање, „којим млађа поколења крвавом муком ударају темеље потоњој народној срећи“. „У роману су“, како вели пре-

1) Л. Костић: Максим Црнојевић.

2) Petar Bezruč: Šleské lesy.

3) Р. Ј. Одавић: Звучи руске лире.

4) У. Вајански: Сува грана. Роман.

водицац, „два јунака: симболични стари храст Девајтис и јуначки човек као представници многобожачких Литванаца — Жмуђана у борби против немачких крсташа. Обојица приказују племенску снагу, истрајност на рођеној грудии љубав за њу као моћ, која одолева свима ударима. Тај символизам провлачи се кроз читав догађај као златна нит и веза између јунака дрвета и јуначкога човека“. 1)

„Протекли су векови, нестало је крстоносаца, умукло је Перкун, погасиле су се свете ватре, пролазиле су државе, људи, низале се војне за војнама, развалине за развалинама, мењала се права и обичаји — Девајтис је стајао.

Стајао је наспред пропланка, поред светог камена; дубови унуци окружавали су га издалека унаоколо; горостасан, снажан до тада, с круном од зелена лишћа, јаке гране, као руке, пружао је горе... и позивао, рекао бих, на борбу стихије, и говорио: — Нисте ме ви, људи, бацили амо, и нећете ме ви, вихори, однети одавде. Наместио ме је ту Бог, па ћу остати — остати — остати!“...

Заклањао је собом пропланак, камење, рушине старог замка.

Кад-што је ћутећи слушао гласове што му их је доносила река, кад-што с бастииом помињао старе бојеве и величајно шумео; час опет, кад су људи долазили к њему, ширило се по гранама његовим јако дисање: — Здравом да сте! Здравом да сте! Једна је земља нас родила и одхранила. Ко рењем сам је загрлио ја, а рукама и душом ви. Ко ће нас ишчупати одавде — ко?!...

Чим наступи јесен, Девајтис је спомињао јунаке, који су помрли, славу, која је минула, огањ, који се угасио, и обузет жалости, раздирао хаљине и плакао. Туђи људи говорили су: Храст губи лишће. Жмуђани су шаптали: Девајтис оплакује старе часове...

И много месеци стајао је див покривен ињем, туробан, и ћутао у тешкој жалости.

Долазили су Жмуђани и питали:

„Не боли те зар та зима, не мучи, не убија?“

1) М. Рођевичевна: Девајтис.



Као осмех презирнога неуважења, скупише се највише гране.

„Мене ништа не боли, не мучи, не убија, док ми је земље и сунца! Зима, као брига, дуго траје, а лето, као срећа, брзо mine. Ето, ту стојим вековима, и Бог ми никада лета не ускрати; доћи ће сунце и оживети свакога. Доћи ће дан, који ће ране исцелити!“

— Да ли ће, збиља, доћи? — пита патњама утучен човек.

„Виде ли ти, човече, ефемеридо, таква леда, који Марац не растопи? Виде ли ти поља, које Пергруба не пробуди? Десет векова стојим ја ту, и знам, да све пролази. Ко је јак све ће издржати...“

Прошла је и зима. Богиња Алексота, чије је камење чувао толико векова, смилovala се и похотила га. Девајтис је отресао жалост са себе и као јунак подигао главу, а ту га поздрављала река, онде опет стара бастија.“

Уз доста слабу песму Нестора Жучног, recte Проке Јовкића, „Вардарски храст“, 1) те далеко бољу, али личну, Шантићеву „Још бор стари није пао“, 2) имамо ми у нашој литератури необично јаку приповетку великог мајстора у сликању планинских крајева, на нашу срамоту скоро заборављенога борца, несрећнога Петра Кочића, а то је „Вуков Гај“.

У Змијању, у Босанској Крајини, нашли чобани у шуми остављено дете, отхранили га и окрстили Вуком. Нејаки навод стао је у најам у газде Станка Босанчића. Чувао је стоку. Био је тих и смирен као и његове овце. Никога није мрзео, а ни одвећ волео. Био је равнодушан и хладан према свему. Једино што се код њега издвајала нека неразумљива љубав за шуму. Носио би увек са собом секирицу и њом поткресавио млађе буквиће и јаворове у шикари изнад Босанчића кућа. Од те шикаре, која је била свачија и ничија, неосетно се развила шума, коју је народ назвао „Вуков Гај“.

— И ту, у гају — прича Кочић, — у љетне дане, кад се шума одјене листом и облије блиставошћу сунчаном, отварао би се тврда и опора

1) Прока Јовкић: Књига борбе и живота.

2) А. Шантић: Цјесме.

душа Вукова. Он би дуго и дуго гледао свој једри и набујали гај, као да га погледом милује. Ту би он највише и говорио: „Дјаге сестје и бјацо, јастите, јастите. Висјоко јастите! — тепао би он, гледећи уз витке букве и јаворове, како се тихано повијају и ослушкивајући њихово дрхтаво и тајанствено шумљење...“

Једном се био нешто грдно ражљутио на Станка и кренуо се некуд да иде, али се није могао никако растати са својим гајем. Изишао бијаше испод села и легао под једну крушку дивљаку. Очију није скидао с гаја. Чинило му се као да чује у гају ударце сикире, и као да се високи буквићи превијају и шкрипе. Онда би се као све умирило и стишало, и њему се гај причињао необично тужан и као да се скаменио од жалости: ниједна грана да се макне, ниједан лист да се затресе, да задршће и затрепери. Гај није шуштао, није се дизало оно чудновато, потмуло шуштање, које му је увијек душу заносило и опијало. Над гајем се његовим, тако му се привиђало, бијаше спустила некаква ледена гробна тишина и туга која се дизаше у магличастом привиђењу зелених овршака и помодрелог неба. Он се првипут тада у свом животу заплакао и вратио се опет у село.“

У то, не лези враже, бануше једнога дана, а после много година, у село неки страни људи, шкутори, каури, шта ли, Купили од спахије „Вуков Гај“ и хоће да га секу. Узбуни се читаво Змијање, кад странци стадоше купити раднике. Нико им се не хтеде унајмити. А кад одоше, на предлог старог Чочорике, Вук је од тешког јада био обнемогао, састаде се збор, на коме би закључено, да је гај Вукова својина, да се позове суд у помоћ, па ако и то не помогне, да радије сви изгину, него да поднесу тај суви зулум. Али кад се депутација вратила кратких рукава, овлада Змијањцима неизмерно огорчење.

— И једнога дана — наставља Кочић, — помлише се друмом у великим редовима страњски радници, све сами каури, са четири жандарске патроле.

Змијање се узруја и узбуни као никад до тада. Са дна до врха Змијања одјекиваху узвици и дозивања: „Каури иду да сијеку Вуков Гај. На скуп, браћо и Србови!“



Из свију села са њива и од кућа похрлеше гомиле узбуђеног и запрепашћеног народа. Људи бацају косе и виле преко рамена, на дјевојачким и момачким уснама прекидају се пјесме, жене остављају колијевке са расплаканом дјецом, и све то хрли и срља према Вуковом Гају, погнано некаквом непојмљивом и неодољивом силом. Хрли и куља свијет са свију страна као да из земље ниче и искупља се под Вуков Гај.

И Вук се диже, доби снагу као да се препороди. У кошуљи, гологлав и распојас, блијед као смрт и испијен као каква авет изиђе у народ.

Каури се примичу све ближе и ближе. Натакнуте бајонете на жандарским пушкама све се јасније распознају. Истом језиво блесну у сунцу, па опет се изгубе, потону као у какву помрчину.

Кроз непрегледну гомилу искупљеног и до дна душе узбуђеног народа проструји нешто, везујући једно за друго, стапајући сав тај свијет у једно, у нешто чврсто и непробојно. На једном се диже жагор и повици, па се опет све ушути, следени, скамени. Свак осјећа, слутити, да се нешто страховно приближује, само што се није збило.

Вук, као какво страшило, кад видје, да се радници све ближе примичу, рашири руке као да ће бранити гај, напрегну се и прозбори немоћним и уздрхталим гласом:

— Ето Каура! Не дајте, браћо, да...

„Не дамо, не дамо!“, забруја на све стране, одјекујући у планинским висовима.

Радници на једном застадоше. Једна се патрола одвоји од осталих и пође према скупљеном народу, у коме се дизаше све јача и силнија граја, што се радници ближе примицаху.

— Нек се врате радници, ми не дамо шјећи Вукова Гаја! — викну Чочорика према патроли која застаде недалеко од скупљеног народа који се силно узруја.

— Не дамо, не дамо без мртве главе! — осуше се опет повици из скупа.

„У име закона, разилазите се!“

— У име Бога и божје правде, нек одступе радници, да се крв не пролијева! Ми смо бацили молбеницу на царство! Нека то још тако стане, да

видимо шта ће доћи са царства! — довикује патроли Станко Босанчић.

Жандари звизнуше. Остале патроле и оборужани радници прилетјеше и свом жестином навалише да разгоне народ.

— Ми смо бацили молбеницу на царство! — чују се испрекидани узвици.

„Каква молбеница, какво царство! Натраг у име закона! Разилаз'те се!“

Вук, узрвјан, истакао се испред народа, раширио руке, као да нешто брани, и само виче: „Не дајте, браћо!“

И прва пушка пуче. Свијет се усталаса, узруја, побјесни. Настаде ломљава и урнебесна грја. Стадоше се гушати. Једног жандарма нечим ранише. Нато пушке још јаче, још силније учестахе. Јаук и вриска да уши заглуну. Рањеници падају и јече, а Вук као какво привиђење увијек напријед и једнако виче: — Не дајте, браћо!

И он паде, обливен крвљу, непрестано млатајући рукама око себе и вичући: — Не дајте, не дајте! — Крај њег посрну и паде стари Чочорика, и свијет се разбјеже, праћен силном праском пушака.

Рањенике покопаше, и Вуков Гај почеше сјећи.

Немилосна т.ђинска рука исијече и сасијече све и однесе у далеку земљу, а ојађено Змијање обави се у тугу и жалост голему^{*)}.

„*Ex oriente lux!*“, стара је изрека, а значи, да би с Истока имала да гране зора новог, великог дана. Али место ње, на Истоку, из мора се диже и прети Европи една грдна неман, позната у политичком речнику европске дипломатије под именом „жута опасност“. Урал је међа Европе и Азије, а између њега и Каспијског Језера стеру се „Вратнице Народа“. На њих западњаци с ужасом упиру очи, страхујући, кад ће једнога дана стотине милиона жутокожаца преплавити и онако већ подровани Запад. Русија је била прва на ударцу. Њезино недавно рвање с Јапаном није, канда, отрезнило европске народе. Службена Европа још ни данас не

*) Петар Кочић: Јауци са Змијања.



схвата улогу Урала као бедема, о који би се имала разбити источњачка бујица. Панславистички стихови Хрвата Ђуре Арнолда, под натписом: „Урал“, само су један докуменат оног необоривог поуздања у јаку „маћушку“ Русију, и ако су у свом пророчанству већ једном промашили.

„А што је Урал — од старости дреман —
Нут главом тргнуо, па на исток гледа?
Из мора, ено, гмизи жута неман
И хоће да му сва подави чеда.

Од ватре што је вјероломно рига
И њему бојно засја образ стари,
А свијетло лети царством као књига
И зове: нек се купе свуд крижари!

На позив свет и мртво ко да чује:
До чете, гледај, ниче из тли чета —
Уралу све већ до подножја струје
Ко силне воде на почетку свиета.

Стог ни не пита: Ко ће кога скршит',
Кад оружја се укрштају тешка? —
Он знаде, како страхан бој ће свршит',
И склапа очи, па се кроз сан смјешка“.2)

Љубав је, поред слободе, друго добро по вредности што нам га даде милостиво небо. „Љубав и глад покрећу свет“, вели Шилер. Па, ето, тако:

„Двоје су се миловали драгих,
Омер момче, Мејрима дјевојче,
У прољеће, кад им цвате цвјеће...“2)

А шта је даље било, познато је, мислим, свима. Оно што обично бива, кад се у ствари двају срца уплећу и позвани и непозвани. Смрт је окрунила њихову љубав У последњој појави ове најјаче народне трагедије видимо два гроба. Из Омерова поникнуо бор, из Мејрина јела. А око оба двога вије се бршљан као символ њихове неразрешиве везе и с ону страну гроба и као са-

1) Duro Arnold : Čeznuća i maštanja.

2) В. Ст. Караџић: Зборник народних песама.

тисфакција повређеној љубави. Овај мотив позајмио је, нешто преудесио, додавши му боју грешности, и уметно обрдио Бугарин Петко Тодоров.1)

Стара је истина, да ће свако од нас, па и они најокорелији, имати какво местанце на земљи, какав „Љубинковац“, скровиште, везано за коју милу успомену, обично за љубавни састанак, кад смо се у шумицама, скривени од гладних људских очију, клељали на верност и наивно у дебла урезивали „љубеном стрелом“ рањено срце. Али човек је, по природи својој, вероломни лентир. Он брзо заборавља једно, да би се предао другом. Тек у данима, кад по косама нашим „попадне иње“, претпоставивши да дотле нисмо оћелавили; кад више нисмо јунаци авантура, него живимо још једино од успомена — тек у тим данима осећамо прекор своје савести, преврћемо жуте папире, исписане некад драгом руком, и сузимо над листовима увеле руже, што је годинама чамела, пресована у писму, на дну сандука. Тај прекор износи нам млађи хрватски лирик К. Хајзлер у песми :

Заборављени лугови.

Заборавише сви на лјепе ђачке дане
И нитко не би њих дочарат знао
Свјежином јутра и младости ране,
Кад ђак је сретан и кад ђак је зао.
На путу сретох јаблане и боре,
С њима давни час у благој ноћи,
Кад једном ту смо снатрили до зоре
И нашли доста дјева у самоћи.

Ја осјетих, да већ доста дуго
Борима смо били невјерни и груби
И један глас у дол ми се наруго:
Ми смо добри само кад се љуби.....

Остарјели друзи! Свијетли час је прошо
Младости и бора и све је наопако,
Јер нитко од нас није више дошо
И нитко није за њом уз њих плако!2)

1) П. Тодоров: Идиле (Превод М. Ибровца).

2) Hrvatska mlada lirika, (D. H. K. XXXII; 67.).



„Панша реи!“, рекао је стари Хераклит. Све тече — све се мења и пролази. Ми имамо своје пролеће и лето, кад у жилама осећамо плиму вреле крви, али имамо и своју јесен, па зиму, кад оћутимо осеку и студен, кад нема, како песник вели, „у срцу нашем ниједног славуља.“ 1) Та брза пролазност ствари рађа у нама осећај ништавила, а нарочито упоредим ли себе с планином о чијем постанку ни најстарији паметари не умеју да причају, а научничке теорије одређују јој старост која колеба између десет и сто милиона година. Пред тим крупним бројкама стаје наш ситни ум, и рађа се дужно поштовање, које, местимце, граничи с античким обожавањем. Ми вапимо скупа са песником:

„Брегови у даљини, круњени снијегом, што се причешћујете сунцем, још се једино за вас нашла у мени пјесма.

Ви сте напор земље — једини вриједан — пут неба и висине.

Кад мислим на румен сјај висина, мене испуњава мир...

С тих брегова долазе ова јутра.

Ево једно јутро, кад ја, који немам богова, паддам и клањам се вама, високи брегови... бијела тишино, до које се није спустио Бог и до које није досегао човјек“... 2)

С крајњим песимизмом, који поражава својом стварношћу, а у облику разговора што га воде две планине, два алпијска џина: Јунгфрау и Финстераархорн, износи нам И. Тургењев ништавило свега што дише и битише.

„И збори Јунгфрау своје суседу: — Шта имаш новог да ми кажеш? Ти боље видиш... Шта се то збива доле под нама?

Прохујале су хиљаде година — један једини минут вечности. И као одговор грмео је Финстераархорн: — Густе облаци прекрили су земљу. Чекај! —

*) А. Шантић: Песме.

*) I. Andrić: Nemiri.

Прошле су опет хиљаде година — једна једина минута.

— Но, а сад? — пита Јунгфрау.

— Сад видим: доле је све као што је и било, хаотично шарено и малено. Модре воде, црне шуме и сиви камени масиви. А око њих још увек врве инсекти — знаш, они двоножни, који ни мене ни тебе још ниједном не могуше окаљати.

— Мислиш ли, људи?

— Да, људи.

Промицаће тако хиљаде и хиљаде година, Земља ће изменити своје лице, лагано ће гаснути и живот на њој.

— Шта видиш сад? — питаће у далекој будућности Јунгфрау свога суседа.

— Свуд около нас, у близини, изгледа да се прочистило. Тек онамо, у даљини, опајам још увек неке пеге, и како се, као и пре, нешто миче...

— А сад? — питаће Јунгфрау након даљних хиљада година, једне једине минуте.

— Сад је све добро — одговара Финстераархорн. — Докле могу да догледам, све је посве бело и чисто. На све стране је наш снег, снег... лед. Све се скочањило. Сад је мирно и добро...

— Добро — понавља Јунгфрау. — Доста смо ђаскали, стари. Сад морамо спавати.

— Спавати.

Спавају планински дивови, шути светло-сиво небо над земљом заувек замрзлом... 1)

Ми смо, истина, далеко, јако далеко од ове последње појаве свељудске трагедије, и не треба се бојати да ћемо јој бити сведоци и учесници, али ипак једно не смемо сметнути с ума: неминовну пролазност ствари и наших снова. Искусио је то свако на себи, па и писац ових редова.

Бурна је 1918. година. Распадају се војске централних сила. Свако узмиче како најбоље зна: Ја и мој

1) И. Тургењев: Песме у прози.



друг се већ четири дана замарамо пробијајући себи пут кроз тешко проходне алпијске кланце и гудуре. Наједном се он саже, подиже са земље једну карту, разгледа је и пружи мени. Била је то обична разгледница. Приказивала је сликовит, врховима начичкан алпијски крај, а испод шћућурених дрвених кућица могли су се прочитати ови стихови на италијанском језику :

Molti sogni mentirono, ma voi,
voi siete, o cime, la bianca certezza,
siete pur sempre la real grandezza! —

што ће рећи:

Многи су нас снови преварили:
али ви, ви сте, о, врхови,
бијела сталност, и остаћете,
аиста, увијек стварна величина! 1)

— Разумијеш ли? — пита друг.

— „Тако пролази свјетска слава!“ — одговори, и стиснусмо један другоме руку, док су поред нас, са псовком на устима, промицали одрпани и деморалисани остаци једне, некад, тако бројне армаде, која је у својој заслепљености веровала, да ће под ноге бацити цео свет. И нехотично, док су се горе лагано успављивале, управио сам још једном очи на снежне висове и поновио песникове речи: „Само сте ви бијела стварност, само сте ви стварна величина...“

Јер, многи су снови обманули мене, тебе, њега. Од чобанчета, које у колибици сања о краљевој кћери, па до учаране принцезе, која у каквом замку чека суђе-нога витеза, сви ми волимо да градимо куле од карата и да дечјом наивношћу верујемо да су од најтврђег гранита. Али, кад наши идеали оду, како песник каже, „у неповрат, у даљину,“ 2) кад се расплину шарени балони сапунице, ми не умемо да се снађемо, него постајемо тужни и зборимо мало. „Ваљда је тако човечји удес, да нам се кадгод чини, да је патња једина истина на свету, а бол, који се из ње рађа, најплеменитија емо-

1) Giovanni Bertacchi: Molti sogni...

2) R. Katalinić Jeretov: Pjesme,

ција. „Светови су постали из болова, и деца и звезде рађају се у боловима“, каже Уајлд. 1) „А ко није у сузама јео свој хлеб, ко није плачући и седећи на својој постели у бригама проводио ноћи — тај вас не зна, небеске силе!“, додаје Гете. 2) Драгоцене су ове његове речи. Примимо ли их као рецепт у лечењу своје повређене унутрашњости, ми ћемо, „бити срчаније воље и трпети лакше, док не буде боље.“ 3) Но за мирно снашање животних удараца и исцељење тако осетљивог органа као што је људска душа, поред усвојених начела стоицизма, потребна нам је још и — самоћа. А њу ће нам моћи дати само — планина. Њезино божанство као да нас зове:

„Дођ'те на горски врх,
Ви, што вас је притисло бreme!
Да пзнава видите мене
И табле ми нове да примите ви
Из мојих чудотворних руку,
Јер отровни доље су извори сви,
И љуту ми трпите муку...“ 4)

Па отресимо, начас, чаршијски прах с наших ногу и пођимо за тим гласом. Нисмо сами. Широм света врве гомиле планинских поштовалаца. „Као и ми, тако и они иду њима, горе, по здравље свога тела и душе. Иду да збаце све оно што их је доле тиштило, да облагороде своје срце и осетила, да оперу очи од земаљске прашине и разблаже их сунчаном светлошћу, страхотним погледима у грозне дубине, милотним на убаве пропланке и пашњаке, видицима у продоле, на далеке висове и најзад погледом на недостижно небо“, 5) којем ће се на тај начин бар донекле приближити и делимично удовољити узвишеној човечанској тежњи према висини... Кад, још за мрака, минемо последње градске куће, опажамо како нам ход постаје безбрижнији, поглед поузданији. Чим се даље одмичемо од људи, изме-

1) O. Wilde: De profundis.

2) J. W. Goethe: Gesammelte Werke.

3) J. Јовановић Змај: Песанџа.

4) Vladimir Nazor: Planinske pjesme. Hrvatsko Kolo, knj. VII.

5) G. v. Ompteda: S visokih gora. Roman Zabavna Biblioteka.



ђу нас и наше прошлости диже се неосетно један зид — зид заборавља. Ми улазимо у један нови свет, за који вели велики немачки писац Х. Судерман:

„О, блажен ли је свет у предгорју и у високим планинама! Он се, истина, туче, псује, љуби и бодје ножевима око себе, и суров је до крајности, али он не гута ништа у-се и не убија ништа у својим грудима; он се зна да иживи, а то има своју велику предност. Ако је истина, да се срећа састоји у несметаном развијању личности, онда је тамо високо седиште земаљске среће...“

А, онда, свестан да је срећа релативан појам, који се чак не да ни дефинисати, додаје:

„Ја знам добро, то је парадокс — јер и тамо се неко постарао да дрвеће не израсте до неба. Али овај фатални друштвени стезник подржава нам крв у осеци, док не стагнира цео наш унутрашњи живот и док поносна бујица страсти не постане парфимована мочвара. Ето, видите, то је казна. Смешкање самосавладавања постаје смешкањем лажи, а лаж изједа наше биће тако дуго, док на нама не буде више ничега, ради чега би се још исплаћивало лагати, док све не постане шупље, бледо и ништавно...“¹⁾

У тим мислима и рвању с небројеним препрекама што нам се стављаху на пут, стигли смо најзад нашем циљу — највишем планинском врху.

„Он нас је себи привлачно мучношћу достижности, јер ми не тражимо етички моменат само у лепоти него и у опасности, којој се излажемо не насумице, него у тежњи да је савладамо својим челичним здрављем, окретношћу, снагом, истрајношћу и својим jakim срцем... Својим срцем, које не прецењује високо свој рођени живот, већ срчано, понизно али и поносно, сматра себе само зрном песка у голој овој природи. То није спорт. Стремљење највишем није тежња за рекордом, глав-

1) Н. Sudermann: Erzählungen.

ном компонентом спорта. Нама недостаје плесак публике, која, доле у низини, подбада нашу таштину. Нас ретко ко види, а, ако нећемо, неће нас нико ни чути. Ми не идемо у планине ни с тежњама, ни с позом освајача. Ми им долазимо у походе као знанац знанцу, пријатељ пријатељу. А ко не прилази планинама с дрскошћу и безобзирношћу, ко им се приближује опојен њиховом красотом, продахнут њиховим миром, њиховом чистом опорношћу; ко те опорости савлава са захвалношћу горама, које му за то дарују незаборавне дојмове и узносита уживања, чиста као њихов фирн, непролазна као њихово камено тело; ко им се понизно прикучује с мишљу: ја сам само атом прашине према теби, силна природо, изворе вечне младости за нас бедне, малене људе; ко им говори: захваљујем вам, што ме учите својом самоњитом да будем скроман, што ми дајете понизност својом величином, што ми дарујете највећу срећу на земљи, повратак кроткости, простодушности, што ме упућујете, да у вашем величанству сазнам за Бога — ко тако прилази планинама и ко им тако говори — томе су оне добри пријатељи...“¹⁾

И, ево, стојећи лицем у лице само према једноме, према природи, великој, светој природи, прво што проживљујемо јест осећање неког моралног задовољства, које се даде запазити једино после каквог тешког, али успешно обављеног посла. Намучили смо се, али смо успели. Дужност је испуњена, а награда јој је чиста радост. Свежи горски ваздух дејствује, да нам у жилама брекће млада снага. Сваки од нас, кад би случајно знао, поновио би у себи и за се оне Назорове стихове:

„И ја те газим, горски врше,
Што у до стремим тврд и мрк!
Високо жеље моје стрше:
Кула си сјајно освојена,

*) G v. Ompteda: Auf grossen Höhen. Roman. Zabavna Biblioteka.



Тврђава у прах оборена,
Град предан, наспрм стрт . . .

О, планински врше, на који се дигох,
Ја осјећам, главом у облак да стигох!
А ноге да моје, кроз кремено стијење,
К'о стољетна храста још кренуо коријење,
По твојој се шире дубини . . .“

Око нас

„Урличе вјетра хук
На билу, на високу,
И тутњи вода бук
Кроз гудуру дубоку . . .“

Уз поток је зелен равница,
Ту плешу лагане виле,
Окреће коло
Све наоколо
До девет сестреница.
У очима звезде им сјају,
И усне се шећерне смију;
И рукама дробним у мјесеца сјају
Сто сребрних искрица сију . . .

А, тамо, у даљини,

„На истоку свиће . . . К'о љубица гај
Горе се модри у јутарњој слави;
Врхунци се жару, жив разли се сјај;
Далеко море се плави . . .“

Грањива сунце. Проблиједно руј;
Свемиром просу се сјев;
У грудима земље зашумио бруј
К'о мукли утјешни пјев.
Крв стинуту грије сунчани ми див,
У болне ме пољуби очи,
А из срца мога, к'о јастријеб сив,
Дитирамб под небо скочи:

Благосиљам сузу и чемер ми грк,
Што сам га досада нио!
Благосиљам патњу и удес ми мрк,
Што ме је до крви био!
„Где, тмора се дигну, и блиста се на врху
Завјета нашега Њивот,
И крочи вода у громкоме псалму:
„Човјече, диван је живот!“ 1)

Тако кличемо ми и послушкујемо одјек својих гла-
сова, док, најпосле, свладани осећајима и умором, не
седнемо на камену литицу као на какав узвишени
престо и не пружимо руке доле, у долину, на подложно
нам царство, у коме би имало да гмиже човечанство са
својим завађеним интересима и крупним страстима. И
прво што ништу наше очи то је оно. Али њега нема . . .
Тек ушима нашим као да мину глас пророка који ва-
пијаше:

„Човечанство је једна горда реч, драга браћо, но,
посматрано с планине, човечанство се не види. Види се
магла и виде се облаци, но човечанство се не види.

Виде се црне гомиле шума и неправилно изат-
кана мрежа поља и њива, но човечанство се не види.
Назиру се кроз маглу и велики градови као локва про-
суте сиве боје, и назире се реке и путови као извију-
гани бели конци, но човечанство се не назире. Не виде
се царске палате ни парламенти, ни храмови; нити се
виде мухе, које прелетају те предмете људске гордости;
нити се виде врапци, који лете над мухама, ни орлови,
који лете над врапцима — само се види горе мало
плаве боје, што људи зову небо, и доле мало сиве боје,
што људи зову земља, и између тога двога нешто, што
људи не зову никакo. Посматрачу на планини најзад
се заморе погледи, тражећи у долини под собом чове-
чанство; и он склапа своје очи, развлачи уста на један
цинички осмејак и шапће сам себи: Човечанство је
само једна горда реч!“ И затворених очију почиње да
слуша, не би ли бар чуо то човечанство . . .

„Човечанство је једна горда реч, драга браћо, но,
слушано с планине, човечанство се не чује. Ветар се
чује и чује се шума, но човечанство се не чује. Чове-
чанство у долини пир пирује, но од тога пира ни глас
не допире до планине; човечанство у долини плаче и

1) VI. Nazor: Planinske pjesme.



рида, но његов плач и његово ридање не иде у висину даље од врабаца; човечанство у долини води ратове, но ларма његових ратова не допире ни докле орлови допире; човечанство у долини жени се и удаје, уз лупу звона и прангија, и приређује шумне овације својим херојима и још шумније демонстрације својим тиранима, но гласови од свега тога пре се уморе и умру но што стигну на планину. И слушац, који на планини држи ухо прислоњено уза земљу, не би ли што чуо од човечанства из долине, најзад се усправља и гласно говори сам себи: Узалуд ја гледам у један пуст гроб и очекујем из њега глас! Човечанство је једна горда реч и ништа више. Нечувено и невиђено са висине, човечанство умире у дубодоллинама живота, и подједнако се не чује и не види ни кад је живо ни кад је мртво... 1)

Сетимо ли се још, какви све пороци клијају у том невидљивом мравињаку, онда, на час, окрећемо главу од тога чирџа земаљске коре с гестом гадости и језе, као кад, после кише, угледамо даждевњака Али, велим, само на час. Јер, појмивши видљиво своју сићушност, у нама се, као у члановима тога човечанства, које ваља напред помицати, рађа један редак осећај — осећај милосрђа према ближњем, којег чешки великан Ј. Врхлицки убраја међу замашније дарове Духа Светога. 2) Сатана искушава Христа, говорећи му, како је Бог окренуо главу од овога света, јер њим теку потоци крви, а ватра разара села и градове. Тајна рука руши човеков труд, болести га косе, и од свега Бог му је оставио смрт и праштање. На то се Христово лице озари чудном благошћу, и он одговори: „Али му је дао и милосрђе!“ И, збиља, ко дубоко рони у тајне живота, тај мора бити милосрдан. Бити милосрдан према другом значи бити милосрдан и према самоме себи. Јер, напокон, и наша малопријатна урнебесна вика на планинском вису, слушана из долине, само је слаби глас, или није чак ни то. У памет ми долази једна арапска песма у прози. У Багдаду, граду моћних калифа, с највишег дамијског минарета мујезин посматра доле, под собом, игру двојице дечака, и мисли у себи: Како сте ситни према мени! И, из захвалности, што га његова служба Алаху узвиси над остале, отпева громку песму у славу

1) Николај Велимировић: Беседе под гором.

2) J. Vrchlicky: Basne.

Његову. А једно од оно двоје дечице подиже главу, па ће рећи другу: „Чујеш ли, како горе певуши нека птичица?...“ 1)

Тако, ето, пред гором тајни и таштином над таштинама уступа наша гордост, а на њезино место, као сунчана зрака, у срца наша продире скрушеност — најчудноватије нешто на свету. „Нико је не може стећи, док јој не подреди све што има. Тек кад смо све изгубили, стекли смо њу“, 2) која нам омогућује да се приклонимо онима, од којих мало да не отклонисмо своје лице, мислећи да нису достојни наше љубави. „Али груба чињеница, да у божанском наређењу вечних блага стоји записано, да се вечна љубав даје онима који су љубави вечно недостојни“, 2) пути нас на то, да је сваки наш сабрат вредан наше љубави осим онога који мисли, да је заслужије. А кад то знамо, онда ћемо умети и праштати и волети...

Ми идемо у храмове, слушамо свештенике, да се научимо горњој истини. Не изгледа ли нам наша планина, бар донекле, таквим једним домом божјим без трговаца, коме је „куба“ дивно поднебесје, олтар часни брдо и долина“, 3) и у коме назиремо жртвени дим наших праотаца? А од горостасног дрвећа и тајанствених планина куд да му тражиш величанственије стубове и светије олтаре? Ја чујем, кроз уста песника, како Христос збори детету у цркви:

„Овиј се, дијете, око њих; умјесто тамјанске здухе
Љубиће увојке твоје кадуљин талас са гора,
Пјеваће шева с лишћа, злаћане зрикаће мухе,
Суморна умјесто кора“... 4)
А Највише Биће?

Оно је свукуд око нас У цвету и пчели, што га облеће, у пању и детлићу, који га кљује; у мртвом камену као и живом врелу. Бог је вечна љубав, а не намргођени старац часловаца и псалтира. Лео те љубави скрушеношћу уселио се у нас. Бог је, дакле, и у нама. Њему се обратимо! Али не молитвом, која је, скоро увек, неиспуњива и која обично и није права срећа, него песниковим речима:

* Ускршњи прил г „Београдског Дневника“.

* O. Wilde: De profundis.

* И. Мажуранић: Смрт Смаил-аге Ченгића.

* S. S. Kranjčević: Izabrane pjesme (od Diustuša).



„О, животе, никад нам не дај, да изгубимо веру
у човека, у добро часнога рада, нита да заоста-
немо за тежњама свога времена...

„Не дај нам да се залећемо у ситничарску борбу,
разорну и неплодну; на дај нам робињу као са-
путницу без поносне и смеле мисли...

„Чувај нас, да не укаљамо своје дело неистином
и лукавом мишљу и да пре смрти не преживимо
ни свој сјајни ум ни смеле мисли...

„Сачувај нам језик од клетве, која је несвој-
ствена љубави, и не дај нам, да у рђавом тренутку
окренемо главу од своје несрећне млађе браће...

„Не дај нам себичњачких жеља, нити да нас
власници земаљски саблазне и освоје...

„Љубављу окрилати наш ум, а у данима тешких
патњи не шаљи нам ропске помисли.“¹⁾

А кад се, очишћени молитвом, као морско гребење
таласима, спустимо с планине, осетићемо се телесно
снажнијим, као да смо испили дубоку купу њених жи-
вотних сокова; и моћи ћемо тада, указујући руком на
њене висове, с поносом поновити усклик старих Грка:
„Ено наших предака, и ми на њих лично!“ — И под
силом прилика, одазвани свакидашњим пословима, одва-
јајући од њих свој поглед, своје горских лепота вечно
незасићене очи, ми почињемо разумевати како узви-
шени бол, тако и дубоки смисао речи једног од планине
отргнутога сина:

„У планини ми срце, а није ту.

У планини ми срце, где јелени мру.

Где јеленски лов и срна је траг —

У планини ми срце, ту спомен ми драг!“²⁾

Промичући кроз градеке улице, запазићемо, да је
нестало нашег нерасположења и оног некадашњег пре-
зира према нашим ближњим. Растопили су се као грудa
снега. С осмехом на уснама, ми ширимо руке и спреми
смо мирити се са сваким. Јер, сестре и браћо, још пред
много столећа рекла је Антигона силнику Креонту: „Не
родих се да мрзим, него да љубим!“³⁾

Придружимо се њој, а планини, том чудотворном
врачу наше душе и тела, као уздарје за њене вели-
чајне дарове, постанимо, бар од времена на време, верни
поклоници... Она то од нас, с правом, заслужује!

1) И. В. Омулевски: Молитва.

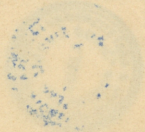
2) R. Burns: U planini mi srce... Preveo G. Manojlović.

3) Софокло: Антигона.

Од истог писца:

Талас душе и грч тела. Песме. Тузла, 1924.





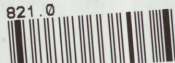
Zavičajna zbirka

82

JOVANOVIĆ R.

Planina

821.0



0086434

COBISS •

NARODNA I UNIVERZITETSKA
BIBLIOTEKA TUZLA

РАДОВАН ЈОВАНОВИЋ:

ПЛАНИНА и ШУМА
у
РЕЛИГИЈИ и ЛИТЕРАТУРИ

— ПРЕДАВАЊЕ —



J.U. NARODNA I UNIVERZITETSKA
BIBLIOTEKA "DEMIŠ SUŠIĆ" TUZLA

Zavičajna zbirka

82

JOVANOVIĆ R.

Planina

821.0



0086434

NARODNA I UNIVERZITETSKA
BIBLIOTEKA TUZLA

COBISS 0



J.U. NARODNA I UNIVERZITETSKA
BIBLIOTEKA "DERVIŠ SUŠIĆ" TUZLA